

SPROG & SAMFUND

Nyt fra
Modersmål-Selskabet
29. årgang nr. 3
September 2011

**Indhold: Modersmål-Prisen 3 · Pristale 5 · Takketale 8 · Besøg i Solvang 10 · Mange slags dansk 12
Ny dansk grammatik 14 · Invitation 16**

Form

Da Gert Smistrup en tid virkede som sprogchef på Berlingske Tidende, præmierede han altid i god pædagogisk ånd de sikkert ret sparsomme sproglige oplevelser, han havde fået i ugens løb efter pligtskyldigt at have læst hver en linje. Blandt dem var en tv-anmeldelse, der om Per Arnoldi som vært i en kunstquiz skrev: „Han strutter af formidlingslyst“. De mange, der var mødt frem den 14. september til overrækkelsen af Modersmål-Prisen til Per Arnoldi, kunne kun notere, at karakteristikken holder her godt 30 år senere. Og at Per Arnoldi bekræftede sin egen påstand: At sproget skal have en form, der for at virke må krydse stregen fra det private til det almene og have et musikalsk tilløb. Sproget må være en del af en fortælling, der kommer os ved. Med gestik, pauser, intuitiv rytme – og kraftfuld formidlingslyst – fortalte Per Arnoldi de anekdoter, der får form og indhold til at gå op i en helhed. Talen var delvis improviseret og kan derfor ikke gengives her, som traditionen ellers foreskriver, men Per Arnoldi indvilligede i at sammenfatte sine synspunkter, så læserne ikke bliver snydt. De vil ikke have svært ved at fantasere sig ind i formen og prismodtagerens måde at fortælle på og samtidig se bort fra, at denne farvens formidler her må finde sig i at optræde i sort-hvid. Samt tilgive, at dette nummer måske ankommer et par dage ind i oktober, da aktualiteten sejrede over punktligheden.

M.B.

SPROG & SAMFUND

er medlemsblad for Modersmål-Selskabet og udsendes i 4 numre årligt.

Oplag: 800 eksemplarer.

BLADUDVALG:

Henrik Munck (formand)
Ingrid Carlsen, Adam Hyllested,
Jørgen Christian Wind Nielsen

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR:

Michael Blædel
Lyngfeldtsvej 17,
3300 Frederiksværk
tlf. 47 74 62 61
michael@blaedel.dk

LAYOUT:

Martin Sand Päevatalu

REPRO OG TRYK:

Clausen grafik
ISSN 0108-433 X

Artikler, der offentliggøres i Sprog & Samfund, tegner ikke nødvendigvis Selskabets holdning. Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

1. At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne
2. At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Medlemskontingent er 225 kr. årligt, for uddannelsessøgende og pensionister 150 kr. (Portogebyr – udlandet: 50 kr.)

Giro (netbank: reg.nr. 9570) kt.nr. 667 6901
CVR-nr. 7682-4215

Bank: reg.nr. 7853, kontonr. 103 5729

Hjemmeside: www.modersmaalselskabet.dk
Facebook: Modersmål-Selskabet

MODERSMÅL-SELSKABETS BESTYRELSE:

FORMAND:

Translatør, cand. interpret.
Jørgen Christian Wind Nielsen,
Mylius Erichsens Allé 27, 2900 Hellerup,
tlf. 3962 2720, e-post: jcn@modersmaalselskabet.dk

NÆSTFORMAND:

Cand.oecon. Henrik Munck,
tlf. 4495 2243, e-post: hm@modersmaalselskabet.dk

KASSERER:

Cand.stat. Kirsten Fenger,
Skandrups Allé 37, Hareskov, 3500 Værløse,
tlf. 4498 1650, e-post: kf@modersmaalselskabet.dk

ØVRIGE BESTYRELSE:

Dr. theol. Georg S. Adamsen,
tlf. 4058 8045, e-post: gsa@modersmaalselskabet.dk

Cand.mag. Katrine Bøgh Brixen,
tlf. 2065 8988, e-post: kbb@modersmaalselskabet.dk

Kontorassistent Ingrid Carlsen,
tlf. 6095 8802, e-post: ic@modersmaalselskabet.dk

Mag.art. Adam Hyllested,
tlf. 3537 7730, e-post: ah@modersmaalselskabet.dk

Cand.mag. Gerda Thastum Leffers,
tlf. 4585 7644, e-post: gtl@modersmaalselskabet.dk

Seminarielektor Claus Tilling,
tlf. 3828 6648, e-post: ct@modersmaalselskabet.dk

SUPPLEANTER TIL BESTYRELSEN:

Astrid Berg-Sonne,
tlf. 3961 1912, e-post: cloemsonne@webspeed.dk

Lektor Niels Bjerring
tlf. 3871 1790

Adresseændringer bedes meddelt til sekretariatet.

MODERSMÅL-SELSKABETS SEKRETARIAT:

Pia Wind
tlf. 2621 6782, e-post: sek@modersmaalselskabet.dk

Da Per Arnoldi fik Modersmål-Prisen

Henrik Munck refererer fra prisuddelingen den 14. september

For nogle af Selskabets medlemmer er det måske en nyhed, når de i dette nummer af Sprog & Samfund læser, at det er kunstneren Per Arnoldi, som har fået Modersmål-Prisen 2011. Allerede på bagsiden af juni-nummeret var det annonceret, at prisoverrækkelsen ville finde sted den 14. september, men at navnet på prismodtageren først ville blive afsløret i en pressemeddelelse den 1. september. Men den 26. august blev der udskrevet folketingsvalg, og det betød, at pressemeddelelsen nærmest druknede i valgets mediehav.

Bagsideannonceringen krævede, at vi allerede i juni kunne fortælle, hvor prisoverrækkelsen ville finde sted, men uden at afsløre prismodtageren. Designmuseum Danmark (Kunstindustrimuseet) har haft flere udstillinger med Arnoldis kunst og rummer i sin plakatsamling adskillige af Arnoldis klassikere, men vi kunne sløre annonceringen med en henvisning til, at Modersmål-Selskabet allerede tidligere har haft flere arrangementer i Kunstindustrimuseets festsal.

Selskabets formand Jørgen Christian Wind Nielsen mindede i sin velkomst ved prisoverrækkelsen

den 14. september om sprogforsker Pia Qvists analyse af de hidtidige 31 prismodtagere. Ifølge analysen var signalementet af den typiske prismodtager en hvid københavnsk mand med 50 års livserfaring – og det passede også på årets prismodtager. Motiveringstalen blev holdt af bestyrelsens yngste medlem, Katrine Bøgh Brixen, på vegne af bestyrelsens ældste medlem, Gerda Thastum Leffers, med en aldersforskel på 60 år. Gerda Leffers har været medlem af Selskabets bestyrelse siden stiftelsen i 1979 og har i tidens løb selv holdt mange motiveringstaler, men hendes syn afholdt hende i år fra selv at bestige talerstolen. Efter den traditionelle overrækkelse af diplom, buket og check til prismodtageren, var det Per Arnoldis tur til at holde sin takketale.

Ved prisoverrækkelserne er der en naturlig forventning om, at prismodtageren gennem sin takketale selv dokumenterer at leve op til kriterierne for Modersmål-Prisen med en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af det danske sprog, hvortil kommer evnen til at gøre vanskelige emner let fattelige. Per Arnoldi levede fuldt ud op til forventningerne, da han i en halv time impulsivt og uden manuskript, men med et levende kropssprog causerede om sproglige oplevelser gennem sit liv. Kommunikationen fra A til B blev illustreret med vagabonder i Tisvilde, elevatorsnak i Milano, Ghita Nørbys telefonstemme hos Det Kgl. Teater, fiskerdrenge møde med læreren i Svaneke og et besøg hos præsident Clinton i Det Hvide Hus. Alt fortalt med enkle klare ord, der ligesom Arnoldis plakater tegner et budskabsbringende billede hos modtageren.

Arrangementet blev musikalsk indrammet med improvisationer ved rytmisk pianist Christian Asmussen på medbragt instrument som en hil-

Christian Asmussen præluderede på sit elektriske klaver med jazzificerede udgaver af „Jeg ved det godt det er for sent nu“ (med et stænk „As Time Goes by“) og senere „Bésame Mucho“.

sen til multitalentet Per Arnoldi, der er jazzsker foruden billedkunstner og historiefortæller. Prisoverrækkelsen sluttede med vin og snacks. Der er tradition for, at prismodtageren efter prisoverrækkelsen spiser middag med bestyrelsen. Middagen var i år henlagt til restaurant Cap Horn i Nyhavn, hvor 70-årige Per Arnoldi sammen med sin ægtefælle gennem 41 år, skuespiller Christiane Rohde blev fejret med en Modersmålsvis, der inspireret af omgivelserne blev afsunget på melodien til Katinke, Katinka.

Den sproglige gennemslagskraft

Gerda Thastum Leffers tale til Per Arnoldi

Velkommen i Modersmål-Selskabet – og hjertelig tak for at vi får den glæde at hylde dig med dette års pris.

Du taler glad og gerne, og sådan at det kan høres, at dansk sprog er genstand for stærke og varme følelser fra din side. Du har erklæret din kærlighed til Modersmålet ved mange lejligheder – og det er ganske sjældent, at man – i det offentlige rum – hører *de tre små ord* anvendt i den forbindelse. Og at forholdet ikke er platonisk – ja, det høres på dit talte sprog, det opfattes i dit farve- og formsprog, og det fornemmes i dit kropssprog. Dit sprog har gennemslagskraft. Det gør varigt indtryk. Du er modig og præcis i dit ordvalg.

Den sproglige gennemslagskraft er bare en af de mange positive betegnelser, man kan give dit sprog, men selv angav du den som den absolut afgørende faktor, da man valgte netop dig som formand for Statens Kunstråd. Hvad end – sproget formår det utroligste, når det bliver behandlet efter fortjeneste, som det gør af dig: du skriver og taler det kvikt og velovervejet, artikulationen er klar og venlig – ligger godt på tungen og i øret hos den der lytter.

Allerede da du i DRs Kunstquiz for nu 30 år siden lærte os alle „at se på kunst“, var det tydeligt, at du udrettede mere for det kunstværk vi så der „i glas og ramme“ end billedet selv – og andet og mere end nogen tidligere havde lært os under „rundvisninger med guide – du uddybede med ganske enkle ord, så det lød som om det var nemt – om så man måtte være *totalt blank*, føltes det nu naturligt at opsøge kunsten weekenden efter. Tage på museum, gå til et atelier for at købe, eller bare fremover lukke op for kunstprogrammer i fjernsynet og spore børnene ind på også den interesse.

Katrine Bøgh Brixen holdt Gerda Thastum Leffers tale til Per Arnoldi.

Sådan havde du talent for at udtrykke dig helt fra din barndom og skoletid, og jeg vil skønne, at de gange, du følte at være nødt til at ledsage dine verbale lussinger til kammeraterne med et par gammeldags øretæver for at markere alvoren, har været få men velvalgte, og måske mere har tjent

Formanden, Jørgen Christian Wind Nielsen bød velkommen til den 32. uddeling af Modersmål-Prisen.

som afløb for dit vældige kraftoverskud. Du var stor og stærk og vant til at markere dig. Du kalder dig selv et forkælet enebarn, og den man knyttede den samlede families drømme om opstigning til. *Bare han dog blev læge!*

Du slap for at blive bortvist på grund af de lussinger, og du kalder det et svaghedstegn hos Rektor, at han ikke satte handling bag truslerne. Men mon ikke det snarere skyldtes, at han ikke var i tvivl om dine talenter? Man bortviser ikke de åbenlyst talentfulde, der senere vil vise sig at gøre skolen ære.

Du fik så den højeste studentereksamen på din skole, og du talte, tegnede og malede plakater.

Du blev ikke optaget på Kunstakademiet første gang du søgte – og du lod det blive ved det.

Havde du fulgt Faders Vilje, var du blevet læge, men en onkel anbefalede seminariet, og du

blev lærer af den slags, eleverne elsker, fordi du giver fantasien frit løb, og magter alt – undtagen at være kedelig.

Man kan forestille sig, at du sprængte rammerne for ethvert klasseværelse – måske derfor blev du en overgang grebet af drømmen om at komme på prædikestolen – dér bliver de færreste sagt imod – men sideløbende med det alt sammen udtrykte du dig altid også i farver og former. Grundfarverne rød, blå og gul har du anvendt i de utroligste symfonier – som billed- og plakatsprog og i skulpturer og keramiske værker. Altsammen er det sprog! Det er meddelelser, der giver genklang og appellerer til glæden i os.

Gennemslagskraft – Den nænsomme ikke for aggressive verbale gennemslagskraft er en sproglig dyd, som vi kan føje til den rig-

holdige liste, som Søren Kierkegaard har forfattet over Modersmålets formåen.

Du er en formidabel formidler – med det talte sprog som værktøj og med dit farve- og formsprog. Farverne taler tydeligt – men ikke éntydigt – til os. Der er en underfundighed og en udfordring af vores fantasi, når du maler *vekselstrømmen* og *jævnstrømmen!* Ingen vidste – før du tegnede plakaten til NESAs 100 årsdag – at de to energiformer, der suser uset i ledningerne og bringer lyset med sig – har et ydre – at de kan portrætteres – før du præsenterede din plakat. Der sprinter de gult på blå med lysets hastighed og vækker undren.

Jeg kigger på den hver morgen.

Dit farve- og formsprog, dit kropssprog og dit talte sprog har fylde – man overser eller overhører ikke dine meddelelser, når man møder dem. Vi husker dine tidligste cirkusplakater for Arena,

Per Arnoldi fik blomster, check og diplom overrakt af Katrine Bøgh Brixen og Selskabets formand Jørgen Chr. Wind Nielsen.

fra da du var 14, og vi glædes over det nutidige logo for vores nye opera og dit scenetæppe samme sted. Du har tilført den nye rigsdagsbygning i Berlin glade farver og skulpturelle formsprog, og i London og New York er du repræsenteret.

Du har fortjent Modersmål-Prisen for dit klare, nuancerede sprog og for din evne til at udtrykke det, som er vanskeligt, på en måde, så det forstås. Sådan omtrent er det udtrykt i vores formålsparagraf – og du har altid kunnet opfylde det – både i din tale og i dit formsprog – men

udvælgelsen foregår efter demokratiske spille-regler – og de kan som bekendt fungere retfærdigt men langsomt, og i sidste runde måtte vi ty til lodtrækning.

Derfor kom vi i den situation – og helt ærligt ærgrede det os – at du ikke fik vores pris, FØR du blev udnævnt til *formand for Kunstrådet*. Men hvad end: så rigtig hjertelig tillykke med også den velfortjente udnævnelse.

Og hermed overrækker vi dig årets Modersmål-Pris – og ønsker tillykke!

Kære venner i Modersmål-Selskabet en takketale:

Ordranker / ord-dranker...

Der er jo det herlige ved det talte sprog at det tales, måske høres og forsvinder.

Tilbage bliver så meget man kan huske og nok så vigtigt en kropslig erindring om et møde, en henvendelse, en udladning af energi, en fortælling, et forløb.

Jeg er meget glad og takker for modersmålsprisen 2011...

Men jeg takker, eller rettere takkede, samtidig med den udladning af energi og tumlende anekdoter, der er mit væsentligste redskab i kommunikationen med omverdenen.

Nu i over femoghalvtreds år, fra jeg som fjortenårig begyndte at undervise svagere, sagesløse yngre elever på Østersøgades Gymnasium, har jeg kastet mig ud i en kamikazetalestrøm fra den højeste vippe og bedt til at der dels var vand i bassinet og at både springet og faldet og landingsplasket ville være interessant, seværdigt og meningsfuldt.

Derfor denne kringlede undskyldning og forklaring for og på det manglende manus til min takketale forleden på Kunstindustrimuseet i København.

Alderen trykker, modet tøver og hveranden gang, i officielle sammenhænge, er jeg nu begyndt at skrive mine taler ned.

Men netop her, hos jer, i foreningens gavmilde favn, hvor sproget skulle have lov at boltre mig og slå med halen, valgte jeg manus fra.

Derfor har jeg ikke rigtig nogen takketale, I kan trykke.

Det var bare ærgerligt, men forhåbentlig i fornuftig overensstemmelse med det forløb vores gæster oplevede.

Ilten slap op men jeg gjorde ikke.

Til gengæld prøver jeg nu at slippe en lille sproglig eftereksplosionsmotor løs på jeres tålmodige papir.

Jeg har det problem, eller måske egenskab, at jeg oplever i anekdotisk form.

Det vil sige, at selv afgørende tildragelser ikke huskes og kan refereres, hvis de ikke inde i mit hoved har fået form.

Jeg er både formgiver og formkræver.

Og denne form er netop sproglig.

Derfor fandt jeg lejligheden passende til endnu

engang at kaste mig ud i den eneste sport jeg dyrker: Talestrømmens vildtvoksende associationsnetværk, med risiko for både vildspor og farelser uden sikkerhedsnet for noget som helst.

Og sådan gik det den dejlige eftermiddag over stok og sten, med penge på lommen og kurs mod Cap Horn.

Men improvisationens pointer kan ikke genskabes her.

Sprog er både lyd og ord og kadence.

Sprog er krop og farve og tyngde og flugt.

Hvisken og råb og citater.

Godt brugte gentagelser og overraskende konstellationer.

Stram syntaks og voldsomme vildveje.

Sprog er et levende puslespil, hvor brikkerne giver lyd.

Kakafonien kræver en lydhør dirigent.

Når dirigenten samtidig er samtlige instrumenter og orkester og den eneste der håbefuldt kaster sig ud i den vilde jagt på det rette ord, skal gysen og skrækken for at tabe tråden (?) indbygges i allerede forløbets første lyd.

Her begynder jeg og aner ikke hvor vi ender.

Den magiske monolog i frit fald og fuld fart, hvem ved og om lidt ved vi det alle.

Turen tog vi sammen.

Også forleden.

(Et ord er et ord er et ord er et ord...)

Et ord er først et ord når de hænger godt sammen og giver mening.

Derfor, for det, for prisen, for taletiden og jeres musestille lattermilde lytten mange tak.

Per Arnoldi 18 September 2011

Foto: Kaj Gøgsig

Arnoldi

Henrik Munck havde forfattet en sang til Per Arnoldi over Niels Clemmensens melodi til Sigfred Pedersens „Katinka“. Et af versene lød således:

Arnoldi, Arnoldi, vi synger dit navn
og spørger: Hvad nyt på plakaten?

For DSB tidligt jo af dig fik gavn,
da du tegned" løs for etaten.

For Cirkus Arena du klovnede løs,
og du maled" bagvæg for Irmes blå tøs.
Med humor og farver når budskabet ud.

Derfor får du Modersmål-Prisen.

Mere Danmark end Danmark

Modersmål-Selskabet så mere dansk end hørte dansk på et besøg i Solvang

AF PIA WIND OG JØRGEN CHRISTIAN WIND NIELSEN

Forventningsfulde står vi af AM-TRAK-bussen på Mission Drive, der deler Solvang i to. Solvang har vi hørt om det meste af livet. Men hvad *er* Solvang? Er det som Den Gamle By i Aarhus, er det som Frilandsmuseet nord for København, er det et museum, holder vores forestillinger?

Det første, der møder vores øjne, da vi er kommet af bussen, er skiltet the King Frederik. Tænkte vi det ikke nok! På den anden side er det ret heldigt, for det er dér vi skal bo. Efter vi har tjekket ind og stillet kufferterne, går vi en tur ud i byen. For Solvang *er* en by. Vi bliver mødt med bindingsværkshuse, skilderhuse og Mortensen's Danish Bakery, hvor vi spiser vores velfortjente flødeskumskager, samtidig med at vi morer os over de japanske turister ved bordet ved siden af, der forsøger at sætte en wienerbrødsstang til livs med gafler. Vi går videre til Atterdag Square, Hans Christian Andersen Square, forbi Børsen, op ad Molle Way, Fredensborg Square, Victor Borge Pladsen og Rundetårn for at ende ved Alisal Road.

Bag muren på den anden side af Alisal Road ligger Old Mission Santa Inés, men det varer lidt før vi finder den. Det er en gammel missionsstation, som spanierne etablerede, da de erobrede det nuværende Californien.

Hovedmissionen støder vi på senere på vores rejse oppe ved Carmel-by-the-Sea, på vej ud til Clint Eastwoods restaurant. Missionsstationerne blev brugt til at kristne Chumash-indianerne, men senere blev de jo mere eller mindre fordrevet fra området. Men ikke helt, viser det sig. På vores tur til byen ved siden af Solvang, Los Olivos, kører vi forbi et kasino, drevet af

H.C.Andersen spiller en central rolle i arbejdet med bevarelsen af den danske kulturarv i Solvang. Der er et teater, der opfører H.C.Andersen, men på engelsk. Der er en statue, og et museum, der udstiller H.C.Andersen-effekter, men på engelsk. Og her altså Hans Christian Andersen Square. Det er vores datter Ditte, der poserer i forgrunden.

Chumash-folk. Missionsstationerne blev senere nedlagt af mexicanerne, da de tog over. Så kom amerikanerne, danskerne. Og måske latinoerne nu igen er ved at genvinde tabt land.

Men tilbage i Solvang, der ved første indtryk fremstår som en kulisser. Det overrasker os ikke nævneværdigt. Vi kommer fra Hawaii og er rejst via Los Angeles over Ventura til Solvang. Den amerikanske kultur er udadvendt og skal ses. Hvis er størst, hvis er hurtigst, hvis er nyest. Vi har været i Hollywood, gennem Universal Studios og nu altså Solvang. Så hvorfor ikke?

Solvang har i år 100 års jubilæum, men først efter 2. verdenskrig blev det besluttet at gøre byen til en dansk udseende by, der hvert år tiltrækker millioner af turister. Inden vi rejste, havde prinsgemalen, the Prince Consort Henrik of Denmark, som de kalder ham her, besøgt byen, hvilket vi havde fulgt med i med interesse. Men også Danish Days har jubilæum, nemlig

75. Danish Days er de traditionelle kulturaktiviteter, der sætter dansk kultur og de historiske relationer til Danmark i centrum.

Inden vi rejste, havde vi som repræsentanter for Modersmål-Selskabet lavet en aftale med Esther Jacobsen Bates, der er direktør for Elverhøj Museum of History and Art.

Da vi ankommer, er den anerkendte kunstner Hel-le Scharling-Todd ved at tage *sin* udstilling ned, mens Rick James Marzullo, der blandt andet har specialiseret sig i papirclip Danish By Design, er ved at sætte *sin* udstilling op.

En interessant samtale om dansk kulturs historie i Solvang, om efterkommerne til de danske udvandrere og om dansk kulturs tilstedeværelse fremover udvikler sig. Efterhånden bliver man klar over, at mange fortsat stadig har personlige relationer til Danmark, og at der gøres en kæmpe indsats for at sætte kulturelle initiativer, der handler om Danmark, i værk. Der samarbejdes med den danske ambassade i Washington D.C., der laves udvekslings- og kulturophold, der laves PR-fremstød for erhvervslivet, der eksisterer et glimrende H.C. Andersen-museum, der spilles dansk teater, dog på engelsk, osv. På vores formiddagstur gennem villakvartererne uden om byen bliver vi da også nærmest løbet over ende af lokale beboere, der kommer ud af husene, da de nok mener, at vi ligner danskere. Amerikanere er meget imødekommende og venlige – den side har de ikke haft med fra lille Dannevang. Hver især har de familie i Danmark, hver især kan de lidt danske ord, selvom de måske nok er lidt tilbageholdende med at forsøge sig.

Vi udveksler gaver med Esther Jacobsen Bates, blande og årbøger fra Modersmål-Selskabet. Retur modtager vi den nye bog „Spirit of Solvang, Capturing the Past in Photographs“. En skøn bog med billeder fra det gamle Solvang.

Da vi bryder op på vej nordpå, er det med meget sympati for Solvang, og hele ideen. Der er alligevel ikke tale om Cirkus Dannevang, men om en by i Santa Ynez Valley på USA's vestkyst med sine helt egne

danske rødder og kulturelle særtræk, der med en professionel kraftindsats søges ført videre i en omskiftelig fremtid. Stor respekt for alt det arbejde og sjæl som efterkommerne lægger i dette kulturelle arbejde.

Men hvordan med sproget? Vi har meldt vores ankomst som repræsentanter for Modersmål-Selskabet. Man kan interessere sig for et sprog af mange grunde. Men lære det, bruge det og vedligeholde det uden et specifikt formål, er nok at forlange for meget. Det er da heller ikke meget dansk, vi hører. Lad os slå et slag for det danske sprog, så dansksproget litteratur kan blive markedsført og læst på dansk, danske film set på dansk, danske erhvervsfremstød blive ledsaget af dansksprogede kampagner, og så H.C. Andersen-museet kan promovere Hans Christian på dansk, og Solvang Festival Theater kan opføre danske stykker på dansk.

„Danish was my first language“ says Bates, „but now I struggle with the conjugations“.

Modersmål-Selskabet etablerer gerne et samarbejde med Elverhøj Museum of History and Art, eksempelvis gennem markedsføring af vores hjemmeside, gratis abonnement på elektroniske sprognyheder og gratis abonnement på årbøger og medlemsblade.

www.elverhoj.org

Det er mærkeligt at gå rundt i Solvang og støde på historiske bygninger fra København, f.eks. Rundetårn, som her, eller Børsen. Men langt de fleste turister i Solvang har formentlig ingen fornemmelse af det særligt københavnske ved disse bygninger.

Dialekternes afvikling

AF GEORG SØNDERGAARD

Vi har mere respekt for nogle dialekter end vi har for andre. Således er der bred enighed om de sønderjyske dialekters status mens vi ikke rigtig kan tage sjællandsk højtideligt. Vi der behersker en dialekt, kan nok have glæde af det. Jeg har altid prøvet at holde fast ved min dialekt, selvom det er sjældent at jeg har lejlighed til at bruge den. At kunne en dialekt betyder også at man bliver lidt overfølsom over for den almindelige nedvurdering og latterliggørelse af livet på *Lars Tyndskids marker*. For mange år siden havde Politiken, københavneravisen over alle, en hel serie over dette tema. Den nedvurdering der ligger i dette og mange andre tilsvarende udtryk, er jo udtryk for en modsætning mellem den landbo- og bykultur der altid har eksisteret i Danmark og som får den konsekvens for dialekterne at der efterhånden bliver færre og færre aktive brugere. Dialekterne er opstået i et statisk og afbalanceret samfund hvor mennesker kom hinanden ved, hvor der var strenge normer for hvad man måtte og ikke måtte. Jævnfør Palle Laurings beretning om pigen der havde forelsket sig i en karl på en gård fjernt fra hendes hjemby. Husbonds kommentar havde været „A finder det usæddelig“ Så blev der ikke talt mere om den sag.

Hvis vi skal skildre udviklingen enkelt, kan vi sige at først forsvinder alle de små nuancer. Hvor der for eksempel på Als en gang var forskel fra sogn til sogn, er der overhovedet ingen forskelle i hele Sønderjylland. Dernæst er alle landbobørn blevet tosprogede. Det betyder selvfølgelig ikke at det rigsmål de også behersker, er fuldstændig neutralt. Det er farvet af den pågældende dialekt. Men efterhånden bliver der færre og færre landbobørn. Hvor tidligere 85% af befolkningen boede på landet, er det i dag kun 5%. Og af dem arbejder en stor del i byerne.

I løbet af det sidste par generationer er der sket en række ændringer i vores daglige tilværelse, ændringer som er resultat af den velfærdsstat der blev skabt i årene efter anden verdenskrig. Man kan godt sige at der er tale om et socialt skred. Det er sket ganske langsomt efterhånden som samfundet har udviklet sig. I dag er det jo næsten underforstået at enhver

elev i niende klasse fortsætter i gymnasiet. Hvilke konsekvenser det har fået – dels for alle dem der ikke klarer det, dels for det faglige niveau i gymnasiet – er en anden sag. I denne sammenhæng vil jeg pege på nogle befolkningsproblemer som opstår i forbindelse med de unges uddannelse og tilværelse efter endt uddannelse. For at sige det meget enkelt: Unge mennesker i dag gider ikke bo på landet. Så snart de har mulighed for at finde en anden form for tilværelse, flytter de ind til byen. Det er overflødigt at nævne eksempler. Alle kender vi unge mennesker som har forladt landsbyen og dens stillestående liv og nu benytter sig af de mange muligheder byen stiller til rådighed.

Denne affolkning af landdistrikterne kommer til udtryk på mangfoldige måder. Man kan finde hele små byer med huse på hver side af vejen, hvor der på hvert hus står et **Til-salg** skilt. Eller de milevide triste marker uden noget tegn på liv i de få huse der ligger spredt rundt omkring.

Gennem nogle hundrede år er der sket en skævvridning af Danmark som særlig fra slutningen af 1800-tallet har resulteret i en voldsom befolknings-tilvækst i København. Man skulle dog tro at denne udvikling efterhånden havde nået et mætningspunkt. I dag bor der 500.000 mennesker i København, og der er gjort plads til udvidelser. Unge mennesker fra hele landet haster til København, hvilket jo er forståeligt nok. Her er de bedste muligheder for at få et spændende job. I mange tilfælde kan det kun lade sig gøre i København, hvor de fleste store firmaer har deres hovedsæde. Det er indlysende at det også får konsekvenser for sproget. Det omtaler Jørn Lund i sin bog *Sproglig status*, Kbh. 2001. Her siger han bl.a.

... det er København, der som den store og dominerende by er udbredelsescentrum for nye tendenser i sprog og udtale. Udtalen breder sig som ringe i vand fra København til de større byer og videre ud. Det betyder ikke, at egnsforskellene er forsvundet, men det fint-

maskede dialektsystem findes kun få steder i velbevaret form, og i de områder kan langt de fleste yngre mennesker ved siden af deres dialektnære sprog tale en variant af standarddansk, rigsmålet. Lokale varianter af standardsproget kaldes regionalsprog.

(Jørn Lund „Sproglig Status“ s.62)

Man kan ikke give nogen udtømmende beskrivelse af de mange forandringsprocesser. De fleste danskere oplever det jo heller ikke selv på den måde fordi de almindeligvis finder deres eget sprog naturligt eller selvfølgeligt. Helt generelt kan man jo gøre opmærksom på samfundets almindelige udvikling. Jørn Lund begrænser det bagud i tiden til slutningen af 1800-tallet:

Den tekniske udvikling i sidste del af 1800-tallet muliggjorde ved det nye århundredes begyndelse som nævnt, at samfundet kunne blive gennemskåret af et forgrenet jernbanenet, der satte folk i stand til i højere grad end før at omgås og kommunikere med folk uden for deres sproglige nærmiljø. Før den tid var det ikke usædvanligt, at folk levede hele deres liv inden for én og samme sognegrænse – med et par kortvarige afstikkere til nærmeste større købstad.

(Jørn Lund s.66)

I „sidste del af 1800-tallet“ var der en række muligheder som tidligere havde været forbeholdt en ganske lille gruppe, men som nu åbnede sig for hele befolkningen. Indtil da havde bønderne gjort alt det grove arbejde og så i øvrigt passet sig selv. Danmark var som nævnt et decideret bondesamfund med næsten 3000 landsbyer og et halvt hundrede købstæder. I flere hundrede år havde næsten alle været analfabeter. Men nu gik der en oplysningsbevægelse hen over landet med politisk bevidstgørelse, højskole- og andelsbevægelse, teknik til landbruget, folkeoplysning, alt sammen noget der efterhånden også fik conse-

Mange steder i Danmark ligger snart hele landsbyer ubeboede hen. Det gælder f.eks. bebyggelser langs de gamle hovedveje hvor der tidligere var et myldrende liv men hvor ikke mindst trafikken efterhånden blev en alvorlig hindring for yderligere udfoldelse.

kvenser for holdningen til sproget. Det sprog som de mange fremskridt blev formuleret i, rigsmålet og skriftsproget, blev det statusbærende sprog der ikke længere var uopnåeligt for den brede befolkning. Flere og flere landboer valgte at flytte ind til byerne, lære et håndværk eller tage en anden uddannelse og blive *bymennesker*. Nu 150 år efter er resultatet at hvor tidligere ca. 85% af befolkningen boede på landet, er det i dag under 5%. Og mange steder i Danmark ligger snart hele landsbyer ubeboede hen. Her tales ingen dialekt. Her tales der overhovedet ikke.

Hvorfor er det så lige blevet det københavnske borgerskabs sprog som er blevet dansk standard-sprog? Fordi kirkens, centraladministrationens, litteraturens og kulturlivets højborg er København. København var indtil 1928 det eneste sted i Danmark hvor man kunne studere. Sådan havde det været siden København i 1522 fik sit universitet. Alle præster og dommere havde i mere end fem hundrede år tilbragt ti år af deres liv i København. Og det havde i høj grad præget deres sprog.

Grammatik over det danske sprog

AF LORÁND-LEVENTE PÁLFI

Hedder det „Vi, der er født under krigen, husker det endnu.“ eller „Os der er født under krigen husker det endnu.“? Og hedder det „De, der stemmer for, bedes rejse sig.“ eller „Dem der stemmer for bedes rejse sig.“? Ifølge *Grammatik over det danske sprog* (herefter: GDS) er alle fire sætninger grammatisk korrekte; der er tale om to såkaldte varieteter, hvorfor den anden variant i hvert af de to sætningspar af Erik Hansen og Lars Heltoft – de to grammatikere, som har udarbejdet GDS – og formentlig også af en del andre modersmålstalende ikke regnes for forkert sprogbrug. Men der findes også modersmålstalende, som er af den opfattelse, at kun den første variant i hvert af de to sætningspar er korrekt.

Hvem har ret? Med andre ord: Hvem bestemmer egentlig over sproget? Dette spørgsmål har optaget den lærde stand i langt over to årtusinder og henstår stadig ubesvaret. Den formentlig tidligste tænker, der har berørt emnet, er Platon (i dialogen *Kratylos*). Går man ud fra f.eks. den kendsgerning, at intet sprog i verden er medfødt, og at ethvert menneske lærer sit sprog gennem efterligning af andres brug af det, kan det rettelig antages, at mange i løbet af deres opvækst ikke vil høre „det sande, det egentlige sprog“, som f.eks. grammatikeren Michael Richey i det 18. århundrede udtrykte det, og at mange som følge deraf kun vil være i stand til at frembringe en „uklar, mangelfuld og endda forkert sprogbrug“. I stedet for at rette sig efter flertallets *usus tyrannus* bør man, ifølge Richey, løbende gennemføre forbedringer og forandringer, som ethvert fornuftigt menneske kan indse rigtigheden af. Der kan også indtages et andet standpunkt: Eftersom, der ikke findes noget sprog, som er lavet efter en grammatik eller en ordbog (det er grammatikken eller ordbogen, der er lavet efter sproget), og eftersom man rettelig kan antage, at sproget er opstået lidt efter lidt og i tidens løb har forandret sig på en række til dels tilfældige måder, kan det med rimelighed kræves, at sprogforskeren skal undersøge

den foreliggende sprogbrug – det lærde sprog såvel som almensproget – og at vedkommende skal ændre sine beskrivelser i takt med sprogets forandring. Disse to grundholdninger kaldes i dag for hhv. præsriptivisme og deskriptivisme. En tredje position, som på forbilledlig vis prøver at forene disse to grundsyn og sætte punktum for en diskussion, der har stået på i mere end to årtusinder, er den proskriptive tilgang, som den danske leksikografiprofessor Henning Bergenholtz er arkitekten bag. Proskriptivismen, som egentlig (eller oprindelig) er opfundet til ordbøger konciperet til sprogproduktion, fordrer både en beskrivelse, som selvsagt skal være adækvat og videnskabeligt forsvarlig, og kompetent og entydig vejledning, der gives med myndighed.

GDS er ifølge eget udsagn udarbejdet over et tidsrum på 12 år mellem 1992 og 2007. Nordiske pendants er *Svenska Akademiens grammatik* (1999) i fire bind, på ca. 2.800 sider og udarbejdet i perioden 1986-1999, samt *Norsk referansegrammatikk* (1997) på omtrent 1.200 sider. Med sine tre bind og 1.842 sider placerer GDS sig omfangsmæssigt midt imellem.

Hvilke teoretiske skoler det er, GDS bekender sig til, er ikke nemt at afgøre. Der bygges i hvert fald ikke på den af den amerikanske lingvist Noam Chomsky (f. 1928) grundlagte *generative transformationsgrammatik*, som ellers dominerer mange steder i verden. At værket er deskriptivt turde være klart for enhver, der er bekendt med det danske sprogparnas eller har læst GDS-forfatternes forord. Tilhører man den fløj, der ikke hylder sprogparnasset, gør man fejl i uden videre at afvise værket med henvisning til dets deskriptive sprogsyn. Deskriptivisme er blot ét – om end nok så grundlæggende – aspekt ved GDS. Et andet aspekt er f.eks. omfanget: GDS er den mest omfangsrige grammatik, der nogensinde er blevet udgivet med dansk som genstandssprog. Desuden bygger værket også på eksempelvis dependensgrammatikken, grundlagt af Lucien

Tesnière (1883-1954), på den tyske grammatiker Peter Eisenbergs (f. 1940) arbejder mv. Endelig er der meget i et værk som GDS, der intet har med hverken deskriptivisme, præsriptivisme eller proskriptivisme at gøre.

Et evigt problem i al grammatikskrivning er terminologien. Hvilke termer skal der bruges? I GDS bruges f.eks. ikke *konditionalis I*, dvs. *fortids fremtid*, også kaldet *datids fremtid* („ville elske“), i stedet bruger forfatterne *futurum in præterito*. Der bruges heller ikke *konditionalis II*, dvs. *før fortids fremtid* også kaldet *datids fremtids fortid* („ville have elsket“), men i stedet *futurum perfectum in præterito*. GDS-registret indeholder ingen af de her nævnte synonyme betegnelser, kun de af forfatterne brugte termer *futurum in præterito* og *futurum perfectum in præterito*. Der kunne selv sagt fremhæves mange andre eksempler. Denne manglende terminologiske opmærksomhed fra værkets side er et alvorligt problem, idet den vanskeliggør brugerens optimale informationsudbytte. For at gøre ondt værre er registret tillige alt for lille i forhold til værkets størrelse.

Det største irritationsmoment ved GDS er imidlertid det jargontyngede og til tider uigennemskueligt kryptiske sprog: Jf. f.eks. „Grammatikken er tekstligt funderet, dvs. den ekspliciterer de kodede midler til tekstlig sammenbinding. Der er ikke noget der hedder tekstlingvistik. Hvis kodning ikke kan påvises, er man ovre i tekstteorien; hvis kodning kan påvises, er man simpelthen inde i grammatikken.“ (s. 34) og „Adverbielle adjektiver som førsteled i sammensætning eller sammendannelse, hvis andetled er et nomen agentis eller instrumenti, har nulform.“ (s. 254). Undertiden får man den mistanke, at forfatterne bevidst har tilstræbt den vanskeligst forståelige udredning, at de med lys og lygte har søgt efter den mindst kendte term; f.eks. bruger de ikke *fælleskøn*, eller, hvis det partout skal være fint, *genus commune*, men *utrum* – et ord, som ikke kan slås op i hverken *Allers Fremmedordbog* (1910), L. Meyers

Fremmedordbog (8. udg., 3. opl., 1998), S. Brüel og N.Å. Nielsens *Fremmedordbog* (11. udg., 11. opl., 2007), K. Hårbøl, J. Schack og H. Spang-Hanssens *Dansk fremmedordbog* (2. udg., 6. opl., 2008) eller *Politikens store fremmedordbog* (3. udg., 2. opl., 2007), dvs. i ingen af de mest omfattende fremmedordbøger, der nogensinde er blevet udgivet med dansk som genstandssprog. Termen bruges heller ikke i P. Diderichsens *Elementær dansk grammatik* (3. udg., 2. opl., 1966) og afhjemles ej heller i registerbindet (fra 1970) til P. Skastrup's *Det danske sprogs historie* (bind 1-4, 1944-1968).

GDS er ikke til kaffebordet, og det er ikke et værk, som lægfolk kan få nævneværdig megen nytte af. Det er heller ikke den første større danske grammatik i over 40 år, som det hævdes på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside. Routledge-grammatikken, dvs. *Danish: A Comprehensive Grammar* (2010), som udkom første gang i 1995, er sandelig et omfattende (736 sider) og – trods Erik Hansens afvigende opfattelse, jf. *Sprog & Samfund* årg. 28, nr. 4, s. 13 – indiskutabelt et videnskabeligt værk. Men GDS er et imponerende arbejde, som udfylder et hul i dansk konsultationsgrammatikskrivning. Det er et ualmindeligt smukt bogværk og særdeles anvendeligt for lingvister, filologer og lignende fagfolk.

Erik Hansen & Lars Heltoft:

Grammatik over det danske sprog (bind I: *Indledning og oversigt*; bind II: *Syntaktiske og semantiske helheder*; bind III: *Sætningen og dens konstruktion*). Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011. 1842 sider. DKK 795,-

Modersmål-Selskabet indbyder til møde om

Årbog 2011: SPROG PÅ BANEN

mandag den 28. november 2011 kl. 17-19 i
Den Gule Villa, Dirch Passers Allé 2 på Frederiksberg

Traditionen tro præsenterer Modersmål-Selskabet sin årbog ved et møde, hvor flere af årbogens bidragydere lægger op til debat om årbogstemaet.

Der serveres en forfriskning.

Alle interesserede er velkomne.

Den Gule Villa er et af Frederiksberg Kommunes kulturhuse. Det ligger i revykvarteret på Kjeld Petersens Plads på hjørnet af Finsensvej og Dirch Passers Allé kun 300 meter fra Flintholm Metro- og S-togsstation og som genbo til stort gratis parkeringshus.

Besøg Modersmål-Selskabet
på **BOGMESSEN I FORUM** i København
fredag den 11.-søndag den 13. november 2011

For 11. gang er Modersmål-Selskabet med på Bogmessen på stand 388 lige over for Balkonscenen med den traditionelle timekonkurrence med årbogspræmier og med fordelagtige messetilbud på selskabets bøger.

Åbent fredag kl.10-19, lørdag-søndag kl. 10-18.

AFSENDER
MODERSMÅL-SELKABET
Wind
Mylius Erichsens Allé 27
2900 Hellerup

Returneres ved varig adresseændring

B